

मोतीलाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
दुर्गा कुमारी पोखरेल
२०६९

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी शोधार्थी दुर्गा कुमारी पोखरेलले मोतीलाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
डा. जीवेन्द्र देव गिरी

(शोध निर्देशक)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

मिति : २०६९/.../...

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी शोधार्थी दुर्गा कुमारी पोखरेलले एम.ए.दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि मोतीलाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकमा तयार पार्नु भएको शोधपत्र स्वीकृत गरिन्छ ।

१. प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)
२. डा. जीवेन्द्र देव गिरी
(शोध निर्देशक)
३. उपप्रा. कर्णाखर खतिवडा
(बाह्य परीक्षक)

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र आदरणीय गुरु डा.जीवेन्द्र देव गिरीको कुशल निर्देशनमा तयार पारिएको हो । आफ्नो कार्य व्यस्तताको अवस्थामा समेत शोधपत्र तयार पार्न अभिप्ररित गर्दै निरन्तर सहयोग गरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याउन समुचित निर्देशन दिनु हुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र तयारीका क्रममा उचित सल्लाह र हौसला प्रदान गरी सहयोग गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम तथा समस्त गुरुहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक पर्ने प्रकाशीत कृतिहरूका साथै अन्य सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने आदरणीय शोध नायक मोतीलाल पराजुलीप्रति विशेष आभारी छु ।

सामग्री सङ्कलन कार्यदेखि शोध कार्य लेखनसम्म निरन्तर सहयोग गर्ने बहिनीहरू उषा पोखरेल र मुना गौतमलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । जीवन साथी धन प्रसाद पराजुलीको बौद्धिक सुभाष र विविध सहयोग प्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई यथासम्भव शुद्ध र स्पष्टताका साथ टड्कन गरी सहयोग गर्नु हुने बहिनी श्री तारा अधिकारीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनार्थ त्रिभुवन विश्व विद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

दुर्गा कुमारी पोखरेल

रोल नं. २८०८१८

मिति : २०६९/.../...

विषय सूची

	पृ.सं.
परिच्छेद एक : शोध परिचय	१-५
१.१ विषय परिचय	१
१.२ शोधकार्यको समस्या	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ शोधकार्यको औचित्य महत्त्व र उपयोगिता	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७ अध्ययन विधि	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद : मोतीलाल पराजुलीको जीवनीको अध्ययन	६-१४
२.१ जन्म र जन्मस्थान	६
२.२ बाल्यकाल	६
२.३ उपनयन संस्कार	७
२.४ शिक्षा दीक्षा	७
२.४.१ विद्यालय शिक्षा	७
२.४.२ उच्च शिक्षा	८
२.५ विवाह र सन्तान	८
२.६ आर्थिक अवस्था	९
२.७ बसोबास र आजीविका	१०
२.८ भ्रमण	१०
२.९ रुचि तथा स्वभाव	११
२.१० सम्मान तथा पुरस्कार	११
२.११ लेखन तथा अन्वेषण	१२
२.११.१ लेखन तथा अन्वेषणका लागि प्रेरणा र प्रभाव	१२

२.११.२ लेखन कार्य	१२
२.१२ सुखदुःखका क्षणहरू	१३
२.१३ जीवन दर्शन	१३
तेस्रो परिच्छेद : मोतीलाल पराजुलीको व्यक्तित्वको अध्ययन	१५-२१
३. पृष्ठभूमि	१५
३.२ सिर्जनशील व्यक्तित्व	१६
३.३ समालोचक व्यक्तित्व	१६
३.४. भूमिका लेखक व्यक्तित्व	१७
३.५. सम्पादक व्यक्तित्व	१७
३.६ अनुसन्धाता व्यक्तित्व	१७
३.७ लोक साहित्यविद् व्यक्तित्व	१८
३.८ शिक्षक तथा प्राध्यापक व्यक्तित्व	१९
३.९ प्राज्ञिक व्यक्तित्व	१९
३.१० सामाजिक व्यक्तित्व	२०
३.११ जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वविचको सम्बन्ध	२१
चौथो परिच्छेद : मोतीलाल पराजुलीको कृतित्वको अध्ययन	२२-९२
४. पृष्ठभूमि	२२
४.१. 'नेपाली लोकगाथा' को विश्लेषण	२६
४.१.१. शीर्षक	२६
४.१.२. विषय वस्तु	२७
४.१.३. भाषाशैली	३७
४.१.४. प्राप्ति	३८
४.२. नेपाली रचना कलाको विश्लेषण	३८
४.२.१. शीर्षक	३८
४.२.२. विषय वस्तु	३९
४.२.३. भाषाशैली	४०

४.२.४	प्राप्ति	४०
४.३	‘सोरठी नृत्य नाटिका : सैद्धान्तिक अध्ययन’ को अध्ययन	४१
४.३.१	शीर्षक	४१
४.३.२	विषय वस्तु	४१
४.३.३	भाषाशैली	४९
४.३.४	प्राप्ति	५०
४.४	नेपालमा प्रचलित नृत्य र नृत्य नाटिकाहरूको अध्ययन	५०
४.४.१	शीर्षक	५०
४.४.२	विषय वस्तु	५१
४.४.३	भाषाशैली	५८
४.४.४	प्राप्ति	५८
४.५	साधारण नेपालीको अध्ययन	५९
४.५.१	शीर्षक	५९
४.५.२	विषय वस्तु	५९
४.५.३	भाषाशैली	६०
४.५.४	प्राप्ति	६०
४.६	नेपाली लोक साहित्यको रूपरेखाको अध्ययन	६०
४.६.१	शीर्षक	६०
४.६.२	विषय वस्तु	६१
४.६.३	भाषाशैली	६५
४.६.४	प्राप्ति	६५
४.७	फुटकर रचनाको विश्लेषण	६५
४.७.१	‘मेरो प्रजातन्त्र’ कविताको विश्लेषण	६६
४.७.१.१	शीर्षक	६६
४.७.१.२	विषय/भाव	६६
४.७.१.३	संरचना र भाषाशैली	६७
४.७.१.४	प्रतीक र अलङ्कार	६७

४.७.२.	‘आदत’ निबन्धको विश्लेषण	६७
४.७.२.१	विषय वस्तु	६७
४.७.२.२	भाषाशैली	६८
४.७.२.३	उद्देश्य	६८
४.८.	नेपाली लोककथा सङ्ग्रहको अध्ययन	६८
४.८.१.	‘बुद्धिमान पुरुष’ सङ्ग्रहको अध्ययन	६८
४.८.१.१	कालजित	६९
४.८.१.२	गुरौ	६९
४.८.१.३	चार पैसाको उपयोग	६९
४.८.१.४	जननी राजा	७०
४.८.१.५	जोगीको कथा	७०
४.८.१.६	ठगको कथा	७०
४.८.१.७	ठग ज्योतिष	७०
४.८.१.८	तिन उपदेश	७१
४.८.१.९	दृष्टि दोष	७१
४.८.१.१०	धर्मात्मा राजा	७१
४.८.१.११	नागकन्या	७२
४.८.१.१२	न्याय	७२
४.८.१.१३	बुद्धिमान पुरुष	७२
४.८.१.१४	मैते लामा र कुन्टा बोक्सीको कथा	७३
४.८.१.१५	राज कुमारीको कथा	७३
४.८.१.१६	लोभी पुरेत र घमन्डी यजमान	७३
४.८.१.१७	वैकुण्ठलोक सधैं खाली हुन्छ	७४
४.८.१.१८	सञ्चय	७४
४.८.१.१९	सुँगुर पाल्ने बाहुन	७४
४.८.१.२०	सुनकेसरी मैया	७५
४.८.२	‘बत्तिस माराको कथा’ सङ्ग्रहको अध्ययन	७६

४.८.२.१	अक्कली राज कुमार	७६
४.८.२.२	कपटी गुरु	७६
४.८.२.३	कल्पवृक्षको फल	७६
४.८.२.४	कौडे	७७
४.८.२.५	गर्भे छोरो	७७
४.८.२.६	गुनले गुन खायो म तँलाई खान्छु	७७
४.८.२.७	गोपाल दाइ	७७
४.८.२.८	छोरालाई अर्ती	७७
४.८.२.९	दुई छट्टुको कथा	७८
४.८.२.१०	निसाफ	७८
४.८.२.११	पूर्व र पश्चिमका ठगको कथा	७८
४.८.२.१२	फेवातालको उत्पत्ति	७८
४.८.२.१३	वत्तिसमाराको कथा 'क'	७९
४.८.२.१४	वत्तिसमाराको कथा 'ख'	७९
४.८.२.१५	बुद्धिमती पत्नी	७९
४.८.२.१६	मन्जुश्रीको कथा	७९
४.८.२.१७	राजा भर्तृहरिको कथा	८०
४.८.२.१८	लड्गुरे बुढो र लोभी बुढी	८०
४.८.२.१९	साँभले फेला पार्नु	८०
४.८.२.२०	साहस	८०
४.८.२.२१	सुनकेशरी रानी	८१
४.८.३	'कालीनाग र राज कुमार' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	८१
४.८.३.१	अमर दानीको कथा	८१
४.८.३.२	अल्छीले गुमाउँछ	८१
४.८.३.३	कनिके	८२
४.८.३.४	कर्मको फल	८२
४.८.३.५	काली नाग र राज कुमार	८२

४.८.३.६ कालो वीरको कथा	८३
४.८.३.७ छट्टु भाले	८३
४.८.३.८ तिन दिदी बहीनी र एक भाइको कथा	८३
४.८.३.९ दुष्टको दुष्ट विचार	८३
४.८.३.१० पचमैयाको कथा	८४
४.८.३.११ पतिव्रता आइमाई	८४
४.८.३.१२. पापको बुबाको नाम के हो ?	८४
४.८.३.१३. पुण्डे विचारीको न्याय	८५
४.८.३.१४. बुढीको जुक्ति	८५
४.८.३.१५. भावीको कथा	८५
४.८.३.१६. रावणको सृष्टि	८५
४.८.३.१७. सरुमा रानीको कथा	८६
४.८.३.१८ हिम्मतबाट	८६
४.८.४ मनचिन्ते औंठीको अध्ययन	८६
४.८.४.१ एक विद्या चौध चतुऱ्याइँ	८६
४.८.४.२ गुणको कदर नहुने ठाउँमा एक रात बास नबस्नु	८७
४.८.४.३ चतुर मन्त्रीपुत्र	८७
४.८.४.४ चतुर विद्या	८७
४.८.४.५ जस्तालाई त्यस्तै	८८
४.८.४.६ तिन राज कुमार र एक राज कुमारीको कथा	८८
४.८.४.७ नाबालक राज कुमार र जादु नगर	८८
४.८.४.८ पाखण्डी माहात्मा	८९
४.८.४.९ बुद्धि बल	८९
४.८.४.१० बुहारीको परीक्षा	८९
४.८.४.११ बुढाबुढीलाई मार्न हुँदैन	९०
४.८.४.१२ बुढी आइमाई र नागकुमार	९०
४.८.४.१३ मनचिन्ते औंठी	९०

४.८.४.१४ मान सरोवरका प्रेमीको कथा	९१
४.८.४.१५ रत्नको हार	९१
४.८.४.१६ रोग निको पार्ने मन्त्र	९१
४.८.४.१७ लामकाने राक्षसको कथा	९२
४.८.४.१८ शिक्षा	९२
४.८.४.१९ सात रानी चौध आँखा	९२
परिच्छेद पाँच : उपसंहार	९३-९६
५.१ निष्कर्ष	९३
५.२ भावी अध्ययनका लागि सम्भावित शीर्षक	९५
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची	

सङ्क्षेपीकृत रूप

क्र.स.	:	क्रम सङ्ख्या
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
रा.वि.सं	:	राष्ट्रिय विकास सेवा
नि.मा.वि.	:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
नं.	:	नम्बर
पि.एच.डी.	:	डाक्टर अफ फिलोसोफी
एम.ए.	:	मास्टर्स अफ आर्ट्स
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्व विद्यालय
आ.व.	:	आर्थिक वर्ष
बी.एड.	:	ब्याचलर अफ एजुकेशन
पृ.	:	पृष्ठ
प्रा. डा.	:	प्राध्यापक डाक्टर